

LES 4

1942 | Onderduiken en verraad

Geschiedenis en burgerschap

1 lesuur

Groep 8

Klassikaal en in groepjes

Lesdoelen

Leerlingen:

- . kunnen voorbeelden geven van maatregelen die de vrijheid inperken
- . kunnen uitleggen met welk doel Roosje gaat onderduiken
- . kunnen vertellen waarom mensen werden verraden
- . kunnen uitleggen wie Roosje heeft verraden en waarom

Begrippen: onderduiken, vooroordeel, persoonsbewijs, NSB er, verraad

Voorbereiding

De leerkracht leest de inleestekst, de verhaallijn, en bekijkt de drie opdrachten. Opdracht drie is een groepsopdracht die ook meer tijd kost. De leerkracht gaat na of er een leuze gemaakt moet worden tussen de diverse opdrachten.

In snel tempo worden er vrijheidsbeperkende maatregelen getroffen door de Duitsers. Joden worden afgezonderd van de rest van de bevolking. Joden doen er niet toe. Ze zijn minderwaardig. De bezetter stimuleert Jodenhaat.

Er wordt gezegd dat het grootste deel van de Nederlanders tijdens de Tweede Wereldoorlog blijft doorleven alsof er weinig aan de hand is. Het lijkt alsof het hen ook niet interesseert dat Joden het steeds moeilijker krijgen en gediscrimineerd worden. Paul Glaser – de schrijver van ‘Dansen met de vijand’ – is daarvan ook overtuigd. Hij schrijft: *‘er is in de oorlog niet veel verzet geweest, in het begin van de Duitse bezetting zelfs een zeker enthousiasme bij een deel van de bevolking’*. Uit onderzoek blijkt echter dat de meeste mensen vanaf het begin zeer anti-Duits waren. Maar tegelijkertijd voelden ze zich volkomen machteloos.

LESBESCHRIJVING

Start

De leerkracht vertelt

De leerkracht komt terug op het einde van de vorige les (les 3) waarin Roosje is verraden en opgesloten in een gevangenis. Na zes weken eenzame opsluiting wordt Roosje in juli 1942 vrijgelaten. Om het lange stilzitten vol houden heeft ze dansoefeningen gedaan en is ze begonnen met een dagboek.

In de loop van de bezetting krijgen joden steeds minder vrijheid. Ze mogen niet meer op de fiets, dan niet meer met de tram, ze mogen niet in cafe's, niet meer in bioscopen of naar de dierentuin. Parken en markten worden verboden voor joden. Er komen zelfs aparte joodse scholen. In hun persoonbewijzen krijgen joden een **J**. Het wordt steeds benauwder en moeilijker voor de joden. De vader van Roosje moet al zijn geld en juwelen inleveren bij een bank in Amsterdam. En zich aanmelden voor een werkkamp in de omgeving van Zwolle.

Echt veilig voelt Roosje zich niet meer in Den Bosch. Te veel mensen weten door ex-man Leo dat ze een Joodse achtergrond heeft. Bovendien loopt ze risico omdat ze Joodse Nederlanders helpt met onderduiken in het schuurtje achter haar huis. '*Onderduikers*' zijn mensen die door de Duitsers worden gezocht omdat ze Joods zijn of zich verzetten tegen de Duitsers. Ook weigert ze om de Jodenster te dragen. Dat is allemaal behoorlijk gevaarlijk want er woont ook nog eens een NSB'er in de straat. De kans op verraad ligt op de loer.

Tot hun grote ontzetting worden Roosje, haar broer en haar moeder op 26 augustus 1942 opgeroepen om naar Westerbork af te reizen met de trein. Westerbork was het doorgangskamp in Nederland waar de Duitsers joden gevangen hielden, om ze later naar vernietigings- en werkkampen af te voeren. Beloofd was dat ze met rust zouden worden gelaten omdat de vader zich al voor een werkkamp had gemeld. Er zit voor Roosje en haar familie niks anders op dan om onder te duiken.

Roosje regelt voor haarzelf en voor haar moeder valse persoonsbewijzen. Via Kees van Meteren komt ze aan een onderduikadres in Naarden. Het is een pension dat wordt geleid door de NSB'er Henk Coljee en zijn Duitse vrouw Magda. Roosje zegt niets over haar Joodse achtergrond. Ze duiken onder bij de vijand!

Opdracht 1: Verboden voor Joden

Leestekst voor leerlingen

Tijdens de bezetting krijgen Joden steeds minder vrijheid. Ze mogen niet meer op de fiets, dan niet meer met de tram, ze mogen niet in cafés, niet meer in bioscopen of naar de dierentuin. Parken en markten worden verboden voor joden.

Hoe zou jij dit vinden? Stel je eens voor dat je toen geleefd had, wat zou je dan hebben gedaan?

Deze vraag individueel beantwoorden en vervolgens in een klassengesprek bespreken.

Opdracht 2: Onderduiken

Kijken: [Filmfragment 'Onderduiken'](#) (Kijken tot 24:46. Via deze link begint het filmpje op het juiste moment, maar het fragment moet door de docent zelf op het juiste moment worden beëindigd)

Leestekst voor leerlingen

Op 26 augustus 1942 worden Roosje, haar moeder en haar broer opgeroepen om naar Westerbork af te reizen. Er zit voor Roosje en haar familie niks anders op dan om onder te duiken. Roosje weet hoe moeilijk het is om een goed onderduikadres te vinden. Vaak worden Joden verraden. Roosje regelt voor haarzelf en voor haar moeder valse persoonsbewijzen. Via Kees van Meteren komt ze aan een onderduikadres in Naarden. Het is een pension dat wordt geleid door de NSB'er Henk Coljee en zijn Duitse vrouw Magda. Roosje zegt niets over haar Joodse achtergrond. Ze duiken onder bij de vijand!

Is het wel of niet slim van Roosje om onder te duiken bij de fam Coljee? Kan je ook uitleggen waarom?

Roosje heeft voor haar en haar moeder een vals persoonsbewijs geregeld. Wat is denk je vals aan dat persoonsbewijs?

Waarom zouden Joden die waren ondergedoken, zijn verraden tijdens de bezetting? En door wie denk je?

Deze vragen eerst in kleine groepen beantwoorden, en daarna klassikaal bespreken.

Naarden, woensdag 6 oktober 1942 – Roosje verraden!

Leerkracht vertelt

Het is 6 oktober 1942. De zon verdrijft de mistige nevel op deze vroege, schitterende ochtend in de herfst. Roosje vertrekt naar Hilversum om daar boodschappen te doen. Ze drinkt thee op het terras van Grand Hotel Gooiland. Ze is met haar gedachten bij haar vader. Die is opgepakt door de Duitsers en verblijft in een werkkamp, maar voor zwaar werk is hij niet geschikt. Zij maakt zich zorgen. Gelukkig heeft Roosjes vriend Kees van Meteren het op zich genomen om informatie in te winnen over hoe het met hem gaat.

Om halfzes in de namiddag fietst zij terug naar het pension in Naarden waar zij en haar moeder met valse persoonsbewijzen zijn ondergedoken. Dat pension wordt geleid door de heer en mevrouw Coljee, zij een Duitse, hij een NSB-er. Als Roosje de straat inrijdt, ziet zij een taxi voor het pension staan. Kees is er, denkt zij hoopvol. Die reist altijd deftig met een taxi. Dan ziet zij in de keuken een politieagent met Henk en Magda Coljee in gesprek. Zij beseft dat er iets niet klopt, keert haar fiets, maar voor zij kan vluchten is de agent met getrokken pistool naar buiten gerend. Hij roept haar bars toe: 'Stop of ik schiet'. Roosje beseft dat vluchten niet meer helpt en een moment later is zij gearresteerd.

De politieman zegt: *'Ik weet wie u bent. U bent mejuffrouw Rosa Glacér, en op de vlucht omdat u Joodse bent en niet naar Westerbork bent gegaan. Bovendien bent u in het bezit van een vals persoonsbewijs op naam van mejuffrouw Cornelia Donders'*. Roosje en haar moeder worden opgesloten en een week later naar kamp Westerbork afgevoerd.

Opdracht 3: Verraad

Kijken: [Filmfragment 'Onheil'](#) (Kijken tot 25:33. Via deze link begint het filmpje op het juiste moment, maar het fragment moet door de docent zelf op het juiste moment worden beëindigd)

en

[Filmfragment 'Verraad'](#) (Kijken tot 26:20. Via deze link begint het filmpje op het juiste moment, maar het fragment moet door de docent zelf op het juiste moment worden beëindigd)

Wie heeft of wie hebben Roosje en haar moeder verraden? Zij weten dat niet op het moment dat zij worden opgepakt door de politie. Jullie gaan dat onderzoeken en zoals een rechercheur dat doet kijk je eerst naar het profiel van mogelijke daders, en vervolgens zoek je naar een motief en bewijs voor het gepleegde verraad.

Leerlingen gaan in groepjes van vier onderzoeken en bespreken wie de dader kan zijn en waarom. Van tijd tot tijd krijgen zij aanvullende informatie die kan helpen bij het onderzoek (*zie bijlage*).

De rechercheurs presenteren wie de dader is en leggen uit waarom.

- *Wie van de volgende verdachte personen heeft Roosje en haar moeder verraden en waarom denk je dat? Wie is de verrader.*
- *Probeer tot een overtuigend bewijs van schuld te komen en hou daarbij rekening met de reden waarom hij of zij het kan hebben gedaan, inkomsten, het contact met Roosje en haar moeder, en andere zaken die zijn opgevallen.*
- *Zodra er nieuwe informatie beschikbaar is wordt deze bekend gemaakt .*

De verdachten

	De heer Leo Crielaars, In 1937 trouwen zij en Roosje gaat nu samen met hem de dansscholen leiden. Op zijn aanraden verandert Roosje haar achternaam ‘Glaser’ in een meer artistieke naam: ‘Glacér’. Met hem bezoekt Roosje internationale dansconferenties in Brussel, Parijs, Loden en Berlijn. Zij maakt naam en wordt een bekend danseres. Het huwelijk houdt echter geen stand. Een scheiding maakt er in 1939 een einde aan. Een belangrijke reden daarvoor is dat Leo in de loop van de tijd steeds meer onder invloed van zijn broer en diens Jodenhaat staat.
	De heer Henk Coljee Pensionhouder in Naarden, waar hij onder andere aan Duitse officieren onderdak biedt. Henk is Nederlander en lid van de NSB. Wanneer hij dat geworden is, is niet duidelijk. Hij verklaart zelf na de oorlog tijdens een verhoor, dat hij dat heeft gedaan om daardoor vrijgesteld te worden van uitzending naar Duitsland en een grotere vrijheid te hebben om Joden en andere onderduikers te herbergen. Roosje weet dat Henk lid van de NSB is, maar zij gaat ervan uit dat de Duitsers haar en haar moeder bij de Coljée’s niet zo gauw zullen zoeken. Of, zoals zij schrijft: <i>‘in het hol van de leeuw zullen ze ons niet snel zoeken’</i>.

	Mevrouw Magda Coljee Vrouw van de heer Henk Coljee. Zij is uit Duitsland afkomstig en leidt samen met haar man een pension in Naarden. Ze is een open en vriendelijke vrouw die goed Nederlands spreekt. Roosje heeft aan Magda Coljee bij de eerste kennismaking verteld : <i>‘Mijn vader is in gijzeling genomen en zit in het kamp Haaren, mijn moeder en ik zijn op de vlucht, want ze willen ons ook hebben’</i>. Ondanks de arrestatie van Roosje en haar moeder kunnen de Coljees hun pension gewoon blijven Runnen.
	De heer Marinus Crielaars. Heeft een enorme hekel aan zijn schoonzuster, Roosje Glaser. Marinus Crielaars is de oudere broer van Leo en al lang voor de oorlog uitbreekt een fanatieke aanhanger van de NSB en antisemiet. Hij bezoekt bijeenkomsten van de NSB, is geabonneerd op het lijfblad van de NSB <i>De Storm</i>. Leo en Roosje wonen als ze getrouwd zijn een tijd bij hem in. Daar botsen Marinus en Roosje vaak met elkaar. Toen zij hem eens vroeg waarom hij zo’n hekel aan haar had zei hij: <i>‘Je kunt honderd keer naar de kerk gaan, maar je bent en blijft een Jodin. we helpen alle Joden naar de verdommenis, wacht maar!’</i>
	De heer Kees van Meteren, 1940 De heer Kees van Meteren, een charmeur, verliefd op vrouwen en verliefd op geld. Hij ondersteunt Roosje Glaser en haar moeder in de eerste oorlogsjaren, maar is ook uit op hun geld. Roosje kent Kees al van voor de oorlog. Zij heeft Kees van Meteren leren kennen in de periode van haar scheiding van Leo. Hij is verliefd op haar en in die dagen tot grote steun. Hij is echter een charmeur met veel vriendinnen en heeft altijd geldgebrek. Op 26 augustus 1942 ontvangen Roosje, haar broer en haar moeder bevel naar Westerbork af te reizen. Roosje schrijft later over dat moment: <i>‘Ik denk en denk ... en opeens schieten mij de woorden van Kees te binnen: ‘Als je in moeilijkheden mocht zitten, ben ik altijd bereid je te helpen’</i>. Ik vertel hem van

	mijn moeilijkheden en hij is direct hulpvaardig. Hij adviseert mij mijn intrek te neme bij de familie Coljée.
	Onbekende NSB'er Een NSB'er heeft bij de politie gemeld dat hij vermoedt dat Roosje met een vriendin Joden aan een onderduikadres heeft geholpen. Hij denkt dat dat Roosje moet zijn omdat zij bij hem in de straat woont. Omdat hij te weinig hard bewijs levert gaat de politie dat niet verder onderzoeken. Wel adviseert de politie hem om goed op Roosje te letten en om haar onder druk te zetten. Door een briefje in de bus te doen met de waarschuwing dat hij haar zal aangeven bij de politie als ze Joden helpt. Het is waarschijnlijk dat hij van Roosje geld heeft geëist met het dreigement dat hij haar anders zou verraden. Later blijkt dat hij verliefd was op Roosje, maar dat zij hem heeft afgewezen.

Bijlage:

Nieuwe informatie uit te reiken tijdens het onderzoek

Magda Coljee vertelt aan Roosje:

Ongeveer een halfuur na jullie arrestatie kwam Kees thuis. Het eerste wat hij tegen mij zei was: 'Ben ik te laat?' of woorden van die strekking. Wij vertelden hem dat jullie waren gearresteerd door de politie. Hij is toen direct naar het politiebureau gegaan. Toen hij terugkwam vertelde hij ons dat de politie hem gezegd had dat ik tegen de politie had verteld had dat hij de dames Glacér verraden had. (...)

Roosje ontmoet Kees in Hilversum, waar hij bar-chef is in een hotel.

We nemen onze intrek in Grand Hotel Gooilan en blijven daar slapen. Kees vertelt mij over zijn verbroken verloving. Ik vertel hem over het succes van mijn school en over het organiseren van een geheim dansfeest in Vught. Hij waarschuwt mij om voorzichtig te zijn, want Leo zal weer proberen om mij te laten arresteren. Leo heeft de wind mee en werkt nauw samen met de Duitse bezetters.

Dreigbrief

Soms gaat het mis met het helpen met onderduikers. Toen we met twee mannen die gingen onderduiken naar het station liepen, was vriendin Fran vooruit gelopen om te kijken of de kust veilig was. Als ze agenten zag die persoonsbewijzen controleerden zou ze terug lopen, en haar tasje voor haar buik houden. Ik zag het tasje en zei tegen de twee mannen om om te keren en alleen door te lopen. Tot mijn groen verbazing bleven ze richting station lopen. Te overmoedig? Ze zijn helaas opgepakt. Later kreeg ik een dreigbrief van een NSB'er die in de straat woont. Hij zou mij niet verraden als ik 500 gulden zou neerleggen bij de fietsenstalling.

Gevonden brief

*'Daar het mij bekend is dat U joden
in Uw huis verborgen houdt raadt ik
Uw aan te zorgen dat er voor Woensdag
15 Sept aan de kiosk Coolsingel voor het
postkantoor een enveloppe met f 750
bezorgd is onder letter A.B.C. daarmee
is Uw geheim bij mij veilig. Mocht het
er niet zijn dan voel ik mij verplicht
anderen maatregelen te treffen.'*

(* f 750 is € 350,-)maar toen was het geld veel meer waard. Nu zou het wel enkele duizenden euro's zijn! Veel mensen konden zo'n groot bedrag niet betalen om er voor de zorgen).

De politie verhoort Roosje

Als de rechercheur met mij verhoort vraag ik hem hoe hij ons heeft gevonden. Hij vertelt dat hij bijna zeker weet dat er maar een persoon, is die dit op zijn geweten heeft. Zonder de informatie van die ene persoon aan de Sicherheitsdienst waren we jullie nooit op het spoor gekomen. Meer kan ik er niet over zeggen.